

MADEN SANAYİNDE VERGİLENDİRME PROBLEMLERİ

Galip ÖZEN*

Özet

Türkiye daha fazla yatırıma muhtaçtır. Ayrıca, yatırımların ticaret yerine daha riskli üretim teşebbüslerine ve bilhassa madencilğe yönelmesi gerekir. Bunun için tedbirler alınması lüzumludur.

Halen tatbik edilmekte olan imrariye, amortisman ve gelir vergisi mevzuatı madencilik yatırımlarını teşvik edecek yerde ters istikamette etkilemektedir.

Bu hususlarda tavsiye olunan tedbirler madencilik yatırımlarını artıracak ve maden sanayiinin inkişafına yardımcı olacaktır.

Abstract

Turkeys economy needs more investments in productive industries and mining in preference to commerce. Measures must be taken to encourage such a trend.

Present legislation in respect to royalties, depreciations and income tax has an adverse effect for new investments in the mining industry.

Recommended measures in these fields are of a nature to favor investments and pave the road to developments.

Kalkınma gayretleri içinde bulunan memleketimiz büyük bir yatırım ihtiyacı içindedir. Her sene 350.000 kadar genç, erkek vatandaş askerliğini tamamlayarak iş arayanlar ordusuna katılmaktadır. Bugünkü fiyatlarla bir işçiye istihdam sağlamak için 100.000 TL. yatırıma ihtiyaç vardır. Bu durumda sadece her sene çalışma yaşına gelenler için yılda 35 milyar liralık yatırım lüzumludur. En az bu imkân sağlanamadığı sürece

(*) Maden Y. Müh., I.T.Ü. Maden Fak. Öğretim Görevlisi.

iztiraplar artmakta ve cemiyetin hastalık işaretleri giderilememektedir. Devlet bu paranın tamamını vergi alarak karşılamadığına göre her seviyede vatandaşın tüketim malları ihtiyacı kısarak yatırıma yönelmesi zaruridir.

Kalkınmakta olan ve yatırım imkânları kısıtlı olan ülkelerde mevcut sermaye evvela ticarete dönüktür. Ticaret tamamen satüre olduktan sonra sanayi yatırımları başlamaktadır. Madencilik doğal ve sosyal zorlukları dolayısıyla en sona kalmaktadır. Bu sebeple cemiyet bu gelişmeyi zamana bırakmak ve beklemek yerine madencilik yatırımlarını teşvik etmek için bazı çareler düşünülmelidir. Aşağıda görüleceği üzere cemiyetimiz bu tür çarelere başvurmak bir yana, tesadüfler neticesi madencilğe yönelmiş olanları bu işten kaçırmak için gayet etkili bazı tedbirlere girişmiş durumdadır. Bunlar arasında mükerrer vergiler ve vasıtalı vergiler mühim bir yer tutar. Bunlardan bir kaç aşağıda incelenmiştir.

1. İmrariye

İmrariye, veya Devlet hakkı; üretim değeri üzerinden % 2 kadar orantıda ahnan bir vergidir. Bu verginin gerekçesi, maden varlıklarının devlete ait olması ve bunları alıp satan fertlerin devlete bir pay ödemeleri gerektiğidir. Gelir vergisinin mevcut olmadığı devirlerdeki geleneklerin devamı olan bu hissi gerekçe realist olmadığı gibi, cemiyeti ekonomik sınıra yakın çalışabilecek üretim faaliyetinden mahrum bırakmaktadır. İmrariyenin mahzurları şu şeköde sıralanabilir.

a. Madencüğe yabancı çevrelerde, madencilüğün hazır bir serveti alıp götürme veya bir nevi defnecilik olduğu oldukça yaygın bir düşüncedir. Hakikatte bu iş ekonomik faaliyetlerin her hangi birinden daha risklidir. Bu sebeple madencilik üve bir vergiyi hakketmemektedir.

b. Madenci ayrıca gelir vergisi Ödeyeceğine göre imrariye mükerrer bir vergidir. Başka hiç bir ekonomik faaliyet bu tür bir cezaya çarptırılmamıştır.

c. % 2 vergi mütevazi bir orantı gibi görünmekle beraber, satış fiyatı üzerinden olduğu cihetle ağır bir yükür. Heri sanayi memleketlerindeki maden müesseselerinden bir çoğu ancak

buna yakın kârla çalışır. Memleketimizde % 10 kâr üe çalışan bir müessese için imrariye kazancın % 20 sini ifade etmektedir. Bakiyeden ayrıca gelir vergisi ödenecektir. Düşük kazançlarla çalışan bir maden için imrariye tam bir yasaklama vergisidir.

d. Kâr üzerinden ödenen gelir vergisi yatırım yapan için bir risk teşkil etmez, aldığı bir kısmını vermektten ibarettir. Satış değeri üzerinden ödenen imrariye vergisi zarar edeceğ de olsa yine ödenecektir. Bu taktirde imrariye pek haksız ve lüzumsuz bir ceza olmaktadır. Cemiyet himayeye muhtaç olanı büsbütün mağdur etmektedir.

e. imrariye satıştan evvel peşin olarak ödenmektedir. Madenciye kredi sağlama çarelerini aradığım ifade eden cemiyet bu davranışı ile madencinin elindeki paranın bir kısmını da almak gayreti içindedir.

f. Kazanç sağlayan madenci imrariyeyi gelir vergisi matrahından düşürmekte ve bir kısmını geri almaktadır. Zarar eden madenci mahsup yapamadığından imrariyenin tümünü ödemek zorundadır. Cemiyet kâr edene prim, zarar edene ceza vermiştir.

g. imrariye düşük ve yüksek evsftaki mineraller için ortalama ve aynıdır. Bu durumda, düşük evsfta çok üretim yapan madenci, yüksek evsfta az üretim yapan ve aynı geliri sağlayan rakiplerinden daha fazla imrariye ödemek zorundadır. Düşük evsftaki madeni değerlendiren müessese cemiyet tarafından makbul tutulması gerekirken cezalandırılmakta, doğanın lutfuna uğramış olan ise faydalanmaktadır.

Yukarıdaki düşüncelere atfen imrariye maden sanayü ve genellikle cemiyet için açıkça zararlıdır. Madencilüğimizin bugünkü ilkel ortamı içinde bu zarar pek fark edilmemekte, hatta pek az şikâyet duyulmaktadır. Bununla beraber ters etki mevcuttur ve zamanla daha tesirli olacaktır, ileri memleketlerdeki gelişme imrariyenin tamamen kaldırılması yönündedir.

2. Amortisman

Yürürlükte bulunan ve amortismanlarla ilgili mevzuatımız en erken ve en fazla vergi tahsilini hedef tutmaktadır. Halbuki

cemiyetin menfaati bakımından yatırımların artması, hemen bir miktar vergi tahsilinden çok daha mühimdir. Yatına parasını süratle geri alabilirse bu iş daha cazip bir hale gelecek ve takip eden senelerde iş hacminin genişlemesi neticesi daha fazla vergi istihali de mümkün olacaktır. Geri alınan paranın tekrar başka işlere yatırılacağı da ayrıca düşünülmelidir.

Bugün yürürlükte bulunan mevzuatımız bu tür düşünceleri tamamen bir tarafa iterek ve erken vergi tahsili gayesiyle tesislerin ömrünü amortisman süresi olarak kabul etmiştir. Örneğin, binalar 50 senede amorti edilir. Yani, tesislerine bir büro binası yaptıran bir şahsın ömrü hiç bir zaman yatırdığı parayı geri almaya kâfi gelmeyecektir. Madencilikte bu ümit büsbütün yoktur. Maden 5-10 sene zarfında tükenirse madencinin ömrü yetecek bile olsa binaların bir değeri kalmayacaktır. Bu durumda binayı inşa ederken karşılığının tamamına yakın bir kısmını peşinen zarar olarak göze almak gerekmektedir.

Düşük amortisman nisbetlerinin zararlı bir tarafı daha mevcuttur. Yatırım yapılan maden ilk senelerde düşük amortismanlar nedeni ile kârlı görülebilir, gelir vergisi öder. Bir kaç sene sonra maden tükenme neticesi kapatılırsa, bakiye yatırımlar zarara geçecektir. Bu durumda teşebbüs tüm olarak zarar ettiği halde vergi ödemiş olmak durumunda kalır. Cemiyetin aradığı ve istediği her halde bu olmamalıdır.

Gelir Vergisi Kanununa eldi bulunan amortisman nisbetlerinin köklü bir araştırma mahsulü olduğunu düşünmek de güçtür. Maden kuyuları için yıllık amortisman % 5 olduğu halde linyit kuyuları için % 2 dir. Linyit kuyusu taşkömürü kuyusundan daha kısa ömürlü olduğuna göre aksi olması gerekirdi. Aynı listelerde bazı tesisler mükerrer olarak yazılmış ve karşılarında değişik nisbetler gösterilmiştir. Ayrıca, tatbikatta yeraltında hangi kuyu veya galerinin ana nakliyata ait olduğunu araştırmak ve hangi işlerin masrafa, hangilerinin yatırıma ayrılacağını tayin etmek için ilgili makamların kontrol örgütü de yetersizdir.

Biraz ihmal edilmiş, hatta zararlı istikamette bulunan amortisman konusunun yatırımları teşvik yolunda et-

kili bir faktör haline getirilmesi mümkündür. Yatırımları teşvik ihtiyacı bizden çok daha az olan ileri sanayi ülkelerinde yürürlükte olan amortisman üe ilgili bazı tedbirler aşağıda belirtilmiştir.

a. Peşin amortisman. Ertesi sene yapılacak bir yatırım için bir evvelki hesap devresi vergi matrahından indirim yapılmasıdır. Mahiyeti itibarile amortisman süresini bir sene kısaltmaktan ibarettir. Bu usul bir hesap yılı zarfında fazla kâr sağlayan müesseseleri ertesi sene yüksek yatırım yapmaya çok etkili olarak teşvik etmektedir.

b. Yüksek amortisman nisbetleri. Tesislerin nevine ve ömrüne bakılmadan tümünün % 30-40 nisbetinde amortismanına tabi tutulmasıdır.

c. Serbest amortisman. Bu usul yatırımların % 100 e kadarının ük senede amorti edilme yolunu açık bırakmaktadır. Bütün yatırımların Ük senede tamamen ödenmesi pek mümkün olmadığına göre, müesseseler masraf ve gelirlerini eşit seviyeye getiren değişik amortisman nisbetleri seçmektedirler. Bu usulde devlet yatırımlar tamamen ödenene kadar vergi almamaktadır. Bu devre tamamlandıktan sonra amortisman mahsubu kalmayacağına göre hesaplanan kazanç ve alman vergiler daha yüksektir. Bu usul Kanada maden sanayiinde başarı ile tatbik olunmaktadır.

d. Artırmalı amortisman. Bu usulde yatırımlar belirli bir orantıda artırılmak suretile amorti edilmektedir. Örneğin, 100 değerindeki bir yatırım, yürürlükteki amortisman nisbetleri aynen muhafaza edüerek 130 imiş gibi amorti edilmektedir. Netice itibarile, devlet yatırım yapana yatırımın % 30 u kadar bir kârı vergiden muaf olarak bırakmaktadır. Bu usul İngiltere'de gerek madencilikte ve gerekse sanayiinin gelişmesine ihtiyaç duyulan dallarında tatbik olunmaktadır.

Memleketimizde, bilhassa yatırıma alışkın bulunmayan geniş insan kütlelerini sermaye piyasasına çekebilmek için serbest amortisman çok etkili bir tedbir olacaktır. Maden sanayimiz için de bu şekü en uygun olanıdır.

3. Gelir Vergisi

iş hacmi eşit olan bir ticarethane ile bir madenin çalışma şartları arasında aşağıdaki farklar görülmektedir.

Ticarethane alım satım yapar. Ortada daima mal bulunduğundan kargılığında kredi temini mümkündür. Kayda değer bir işçi kadrosu yoktur. Yatırım döner sermayeden ibarettir. Kâr nisbeti garantilidir.

Madenci işe aram riski ile başlar. Arama neticesi olumlu kanaate varırsa, bu kanaat başkalarının kredi açmasına yeterli değildir. Faaliyete geçmesi için uzun vadeli büyük yatırıma ihtiyaç vardır. Aynı üretim değeri için her türlü sanayiden daha büyük bir işçi kadrosuna ihtiyacı vardır. Maden tükenme ve kaza tehlikelerine maruzdur. Muhtelif teknik dallarda bilgiye ihtiyaç vardır. Zarar etme tehlikesi daima mevcuttur. İşçilerini daima tatmin etmekle yükümlüdür.

Yürürlükteki vergi mevzuatımıza göre her iki tür faaliyet neticesi sağlanan kâr eşit ise ödenecek vergi de aynıdır.

Bu şartlar altında konu bir haksızlıktan ibaret değildir. Cemiyetin asü ihtiyacı bulunan üretim faaliyetlerine hiç kimse itibar göstermez ve bühassa az gelişmiş ülkelerde mevcut sermayenin tümü ticarete yönelir. Bu tür ülkelerde tüketim malları kıt olduğundan ticarete kayda değer bir rekabet veya risk de mevcut değildir. Ancak ticaretteki imkânlar tamamen tükendikten sonra ikinci iş olarak sanayi yatırımları başlar. Bu arada pek özel şartlar olmadıkça hiç kimsenin madencilğe heves etmesi beklenemez. Yaklaşık olarak bu gelişme aşamasında bulunan memleketimizde son on seneden beri maden sendikalarına kayıtlı işçilerin sayısında kayda değer bir artış olmamıştır.

Bu ortam içinde cemiyetin seyirci kalması düşünülemez. Yatırımların sanayiye ve bühassa madencilğe yönelmesi için tedbir alınması lüzumludur.

Alınabüecek başlıca tedbir, yatırım yapılması istenen sanayide ve bühassa madencilikte gelir vergisinin hafifletilmesidir. Madencilik gelirinin belirli bir kısmı vergiden muaf tutulabilir, bakiye normal vergi cetvellerinden vergüendirilebilir. Bu

suretle madencilik her kolu sadece muhtaç olduğu oranda hi-maye altında tutulmuş olur. Bu usul Amerika Birleşik Devlet-lerinde tatbik olunmakta ve madencilik gelirleri nevine ve za-manına göre % 0 ilâ 27 arasında vergiden muaf tutulmaktadır.

Madencilik engelleyen daha başka vergi ve resimler de ma-alesef mevcuttur, ithal olunan teçhizat fiyatlarını fahiş bir se-viyeye yükselten gümrük vergilerini bu arada saymak gerekir. Patlayıcı maddeler ve direk gibi devlet tekelinde bulunan ve pahalı satılmalarında fayda olduğu düşünölen maddeler de fi-yatları sunî olarak artırmaktadır. Demiryolu navlunlarının nakliyatı yasakladığı bölgeler için de bazı imkânlar düşünölmelidir.

Bu ortam içinde maden ürünleri maliyetleri peşin ve va-sıtalı vergiler etkisile yükselmektedir, tç piyasaya verilen ürün-ler genel enflasyona uyularak bir miktar daha pahalı satılabil-ir, ihraç malları ise devalüasyon sonraları kısa bir bahar dev-ri yaşamakta ve yine süratle satış imkânını kaybetmektedir. Genellikle göröldüğü üzere genç ve zayıf maden sanayimiz çok yönlü bir baskı altında kalmakta ve esasen bünyesinde mevcut diğ-er zorluklar buna eklenince inkişaf edememektedir.

Yukarıda tavsiye olunan tedbirler Devletin maden sanayi-mden almakta olduğu vergileri hafifletmesi ve vasıtalı vergi-lerden sarfı nazar etmesi mahiyetindedir. Devletin riskli iş yapanlara karşı bu tür bir fedakârlığının cemiyetin gelişmesi bakımından gayeye uygun olduğunda da bir şüp-her bulunma-ması gerekir. Modern cemiyetin refahı her şeyden evvel üreti-min artmasına bağlıdır. Bu yolda yatırımları artırıcı her ted-bir faydalı olmalıdır.

